

Vreden og gudinden:

Kvindes bønner om retfærdighed i det hellenistiske Knidos

Christian Ammitzbøll Thomsen

I bystaten Knidos på Lilleasiens vestkyst fandtes i antikken en helligdom for Demeter og Kore. I midten af 1800-tallet udforskede Charles T. Newton stedet, og blandt fragmenter af votivstatuer til gudinden Demeter fandt Newton også tretten små tavler af bly i forskellig stand. På hver af tavlerne kan man læse en eller flere bønner til gudinden Demeter og hendes datter Kore – alle skrevet af knidiske kvinder i et af de sidste århundreder før vores tidsregning.¹

Bønnerne angår alle retfærdighed og beder Demeter og Kore om at rette en bestemt uretfærdighed. De tretten knidiske bønner udgør et unikt materiale. For det første er alle skrevet af kvinder: Nanas (1), Hagemone (2), Artemis (4), Prosodion (6) og Antigone (8) nævner sig selv ved navn og blandt de resterende, anonyme bønner omtaler to (7, 9) “min mand”, mens en anden, fragmenteret bøn (*I. Knidos* 154), tilsyneladende omtaler en kærlighedsaffære og nævner både Trophimos—en mand—og “en anden kvinde”. Dernæst skiller de sig ud ved at udgøre en enhed af såkaldte ‘bønner for retfærdighed’, der alle er skabt i og af den præcis samme situation og med ensartet formål.²

De to ting er naturligvis beslægtede. At bønnerne udelukkende er skrevet af kvinder skal utvivlsomt forstås i lyset af den guddom, de var henvendt til, og den helligdom, hvori de blev skrevet og opbevaret. Demeters og Kores helligdom i Athen var—i hvert fald i forbindelse med særlige højtider—et kultisk og socialt rum, hvorfra mænd var forment adgang, og de tretten knidiske kvinders bønner antyder kraftigt, at Demeter og Kores helligdom der heller ikke tillod mænds tilstedeværelse.³ Med andre

---

1. Versnel (2002) 50-1.

2. Der skelnes normalt (Versnel [2010] 278) mellem bønner (‘prayers for justice’) og forbandelser (‘curses’ eller *defixiones*) på baggrund, blandt andet, af hensigten med at rette en bestemt uret, snarere end at gøre bestemte personer fortræd uden henvisning til nogen særlig forbrydelse. Kønsaspektet er tidligere blevet betonet af Chaniotis (2009) og Salvo (2012). For en oversigt over kvinders spørgsmål til oraklet i Dodona, se Meyer (2018).

3. Chaniotis (2009) 62. (Jf. Faraone [2011]).

ord lader bønnen os se ind i et rum, hvori i hvert fald dele af den græske bystats normale regler var suspenderet til fordel for andre.

Dermed giver de et unikt indblik i et rum forbeholdt kvinder og lader os få et indtryk af kvinders verden—set gennem deres egne øjne—og de udfordringer livet i Knidos bød dem. De viser os især opfattelser af retfærdighed og kvinders forsøg på at bringe virkeligheden i overensstemmelse med denne retfærdighed. I den proces udviklede sig en art alternativt 'retssystem', hvor kvinder havde privilegeret adgang, og hvorigennem de havde adgang til at påvirke deres sociale verden. Det sidste vil være dette bidrags hovedinteresse i tillæg til at bringe dette materiale til et større kendskab. I den forbindelse—og i overensstemmelse med dette tidsskrifts ambitioner og vor fødselars over årene mange og frugtbare anstrengelser i forfølgelsen af denne—bringer jeg løbende fulde oversættelser af de ni bønner, der har overlevet i så god stand, at en nogenlunde sammenhængende oversættelse er mulig.⁴

Demeter, retfærdighedens vogter

Når antikkens grækere bad guderne gribe ind overfor deres medmennesker henvendte de sig ofte til underverdenens guder, Hermes, den underjordiske (Khthonios), Plouton eller hævnens gudinder Erinyerne.⁵ Demeter nævnes ofte - hun har gode forbindelser i underverdenen. Hendes datter Persefone figurerer også ofte blandt de guder, der kan tages i ed, når nogen forbandes, men i helligdommen i Knidos påkaldes hun som Kore, i sin ovenjordiske form. Men de tretten blytavler fra Knidos adskiller sig blandt andet fra almindelige forbandelser ved ikke kun at ønske ulykke over en bestemt person, men ved at kræve retfærdighed for en bestemt forbrydelse.

---

4. De tretten bønner er samlet i *I. Knidos* (Faraone [2011] 31 har en fin lille oversigt over deres indhold) 147-59. Angående oversættelserne er den doriske dialekt hvori bønnen er skrevet her gemt væk af hensyn til den umiddelbare genkendelighed for læsere, der kender Demeter og Kore bedre end Damater og Kora. Jeg trykker af pladshensyn ikke den græske tekst og beder nysgerrige og mistænksomme læsere selv opsøge Wolfgang Blümels *Inscripfen von Knidos I* (Bonn, 1992, = *I. Knidos*). Til hjælp for hurtigt opslag gives referencenummeret i PHIs database for græske indskrifter, samt i Newtons *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae 2* (London 1863), der er *editio princeps*, og i Auguste Audollents *Defixionum tabellae* (Paris 1904).

5. Eidinow (1999) 148-49.

Fig. 1. Kultstatuen af Demeter fra Knidos. [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-26) (CC BY-NC-SA 4.0) © The Trustees of the British Museum (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-26).

Alle bønnernes forfattere er af den opfattelse, at Demeter deler menneskenes sans for retfærdighed, og at hun reagerer med vrede (*ἐνθύμιος*), når hun gøres bekendt med uret. I alle de tretten bevarede bønner angiver, eller vier (*ἀνιεράω* eller *ἀνατίθημι*) kvinder én eller flere personer til Demeter ("Jeg vier til Demeter og Kore og de andre

guder med Demeter den-og-den person”) efterfulgt af en beskrivelse af forbrydelsen og en bøn om Demeters indgriben overfor misdæderen.⁶ Demeters intervention bestod øjensynligt i en feber, der ville ramme den viede.⁷ Det er underforstået i flere af teksterne, at den feberante selv ville forstå forbindelsen mellem feberen, forbrydelsen og Demeter, og derfor søge til Demeters helligdom. Et par af teksterne antyder endda, at hele den skyldiges husholdning vil blive ramt (3, 9).⁸ I helligdommen ville den skyldige, brændende af feber, så gå til bekendelse. ‘At bekende’ (ἐξάγορεύω) har konnotationer af offentlig bekendtgørelse, og det er muligt, at forfatterne forestillede sig at bekendelse ville finde sted i forbindelse med Demeters mærkedage, når helligdommen var fuld af byens folk, eller måske blot byens kvinder.

Det ser i hvert fald ud til, at hensigten med bønnerne først og fremmest har været at få sandheden for en dag. Flere af bønnerne omhandler ukendte gerningsmænd og i enkelte er selve forbrydelsen uklar. Enkelte af forfatterne (5, 9) beder for eksempel Demeter afstå fra at udvise nåde og, må man formode, lade feberen fortsat brænde på trods af bekendelsen. Men håbet om bekendelse er til stede i alle bønnerne. Sandheden, som forfatterne ser det, skal komme for en dag.

I nogle tilfælde er gerningsmanden tilsyneladende ukendt for offeret (3, 6). I andre lader forfatteren til at være fuldt bekendt med gerningsmandens identitet, men tilbageholdende med at navngive. Forfatteren til 4 *har* allerede anklaget og konfronteret en person om et tyveri af tøj, men hun tøver alligevel med at navngive ham i bønnerne. Hun beder Demeter om at vedkommende vil returnere det stjalne tøj og tilføjer “også hvis en anden har dem”. Hun er med andre ord ikke helt sikker.

Nanas, forfatteren til 1, anklager i første omgang navnløse “de som har modtaget et pant (παραθήκα) fra Diokles, men ikke har returneret den og derfor skylder”. Selvom vi kun kender konturerne af sagen, er det svært at tro, at Nanas ikke skulle kende navnene på skyldnerne. Anonymiteten må derfor skyldes en tilbageholdenhed med at fremsætte anklagen fuldt ud.⁹ Og man kunne få den tanke, at Nanas bøn indeholder en skjult

---

6. Se Faraone (2011) 29-30 for en diskussion af dedikations-formularen.

7. Versnel (1994).

8. En lignende bøn fremføres af lederen af kvindernes kor i *Thesmophoriazusai*: “bed da for at han med hele sit *oikos* bliver ødelagt” (349-50).

9. Faraone (2011) 33-4.

trussel om at offentliggøre navne på de pågældende, hvis ikke de returnerer det pant de, ifølge Nanas, uretmæssigt stadig er i besiddelse af.

1. *I. Knidos 149* (=Newton 83-84, =Audollent 3, =[PH258515](#))

- a. Nanas vier til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter og Kore de som fik et pant af Diokles og ikke har givet den tilbage, men i stedet bedrager ham. Hvis de afleverer, lad det være rigtigt (*ᾠσια*), men hvis de ikke afleverer, forkert (*ἀν[ό]σια*), og lad dem bringe pantet til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter og Kore idet de bliver straffet ... strengthed ... dem som bedrager ...

- b. Nanas vier til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter og Kore Emphanes og Rhodo som fik et pant af Diokles og ikke har givet den tilbage, men i stedet bedrager ham. Hvis de afleverer, lad det være rigtigt (*ᾠσια*), men hvis de ikke afleverer, forkert (*ἀνόσια*), og lad dem bringe pantet til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter og Kore idet de bliver straffet. Men hvis nogen bringer modanklager ...

Noget tyder på, at det ikke virkede. På bagsiden af samme blytavler har Nanas skrevet en ny bøn—i virkeligheden den eksakt samme—men denne gang med navns nævnelse: “Nanas vier til Demeter og Kore og guderne med Demeter og Kore Emphanes og Rhodo som har modtaget et pant fra Diokles, men ikke har returneret det og derfor skylder”. Denne strategiske tilbageholdenhed og trussel om at anklage med navns nævnelse viser, at forfatterne regnede med andre effekter af deres bøn end Demeters brændende feber, nemlig at bønnen og den anklage, den indebærer, i sig selv kunne påvirke andre menneskers opførsel.¹⁰

Den fortolkning forudsætter naturligvis at Nanas’ og alle de andre bønner var kendte ikke bare af den anklagede, men i offentligheden. Tavlerne antages ofte at have været sømmet fast til en væg i helligdommen og—i modsætning til nedskrevne forbandelser (de såkaldte *defixiones*)—offentligt tilgængelige og læselige. Idéen er Newtons og knytter sig til hans observation, i forbindelse med fundet, at blytavlerne var “pierced with holes at the corners”.¹¹ Versnel advarer dog, at kun én af de tretten blytavler har bevaret et hul, og at de få andre, hvis stand tillader nogen spekulation, ikke bærer spor

---

10. Faraone (2011) 34-35.

11. Newton (1863) 724. Cf. Versnel (2002) 56 med fuld bibliografi.

af ophængning, heriblandt 8 (se nedenfor), der må anses som fuldstændigt bevaret.¹² Derimod beskrives de også af Newton som “broken and doubled up”, og netop det, at de tilsyneladende var foldet sammen kunne ifølge Versnel pege på, at bønner i lighed med *defixiones* blev rullet sammen af deres antikke forfattere og i smug gemt i helligdommens huller og sprækker.¹³ Newtons optegnelser, deres korthed til trods, peger altså i to retninger, men det er nødvendigt at tage flere forbehold.

Samtlige kommentatorer antager, at blytavlerne er fundet *in situ*, hvad end de betragter dem som fundet ved foden af den mur, de engang var sømmet til eller gemt i et hjørne af helligdommen. Men der er også en tredje mulighed, nemlig at de tretten tavler Newton fandt “broken and doubled up” allerede i antikken var kasseret og kastet i et hul efter at have udtjent deres tiltænkte funktion. Dernæst må vi tage det vigtige forbehold, at selvom vores viden om disse bønner (og nedskrevne forbandelser i det hele taget) fuldstændigt afhænger af de skrevne, bevarede bønner, kan det på ingen måde afvises, at bønnernes indhold i samtiden primært blev kendt gennem oplæsning—måske i en forsamling og ved en særlig lejlighed (se nedenfor)—og at den skriftlige formidling—den eneste vi har kendskab til—i virkeligheden kun var sekundær, til støtte for hukommelsen.¹⁴ Faraone har peget på den retssag, der i Aristophanes’ *Thesmophoriazousai* udspiller sig netop under den attiske fest for Demeter og Kore. På andendagen af denne fest, hvori kun kvinder deltog, lader Aristophanes kvinderne kalde hinanden sammen i Demeters helligdom med henblik på at indklage digteren og kvindehaderen Euripides for gudinden, og det er muligt, at den komiske scene indeholder et spor af et ritual i forbindelse med festen.¹⁵

-
12. Versnel (2002) 56-58. Da blytavlerne allerede i forbindelse med Bechtels ([1899]: 233) udarbejdelse af *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften* kunne konstateres at være i en sørgelig forfatning, hviler enhver diskussion af blytavlerne i hovedsagen på Newtons ([1863] 719-44, ikke paginerede) tegninger, trykt på plancher. Men Newtons observation angående huller i tavlerne støttes ikke af hans egne tegninger, hvor af det fremgår at kun *I. Knidos* 148 havde et hul.
  13. “Jeg binder, jeg begraver, jeg gør usynlig for mennesker” (καταδῶ, κατορύττω, ἀφανίζω ἐξ ἀνθρώπων), som det hedder i en ofte citeret forbandelse (*defixio*) fra det fjerde århundredes f.v.t. Athen (*SGD* 48). Cf. Eidinow (2007) 145.
  14. Woolf (2022) 121. Salvo (2012) 255-57 foreslår et åbent forum i helligdommen, hvor kvinderne kunne lufte frustrationer, ‘bitch sessions’ (så kaldt af Calvin Morrill), der navnet til trods ikke knytter sig særligt til kvinder.
  15. Faraone (2011) 25-27, 40-42 (37-39 om Demeter som dommer i andre sammenhænge).

Med andre ord kan tavlerne i sig selv ikke bidrage stort til at afgøre dette vigtige spørgsmål; det er i deres indhold, svaret skal findes. Nanas' strategiske tilbageholdenhed og senere 'naming and shaming' er et godt tegn på bønnernes offentlighed, men som vi skal se, tyder meget på, at bønnernes forfattere var bekendt med andre eksisterende bønner, og at deres bønner i stor udstrækning var i løbende dialog med andre.

Gift i familien

Det er mange forskellige sager, der indbringes for Demeter, og på mange punkter overlapper Demeters indignation med bystaten Knidos' almindelige love. Nogle bønner

Fig. 2. Blytavle med bøn til Demeter (I. Knidos 147 (vores nr. 8), i dag dårligt læsbar. 22 x 7,5 cm. Knidos, ca. 2. århundrede f.v.t. [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (CC BY-NC-SA 4.0) © The Trustees of the British Museum (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-489).

angår brud på aftaler, bedrageri og simpelt tyveri. Hagemone har mistet sit armbånd i vis Rhodokles' have, og hun formoder, at det er stjålet. Hun er også overbevist om, at hun ved flere lejligheder er blevet snydt, når hun købte ind på markedet (2).

2. *I. Knidos 150 b* (= Newton 86, = Audollent 4, = PH258516)

Hagemone vier det armbånd jeg mistede i Rhodokles' have til Demeter og Kore og guderne omkring dem. Hvis han returnerer det så lad det være rigtigt og tilladt for ham idet de (guderne) har modtaget deres findeløn og jeg fik det returneret og givet tilbage. Hvis han ikke returnerer det og det er solgt bort, lad Demeter og Kore blive vrede. Jeg vier også enhver der har taget mere i betaling end det vægten krævede af mig. Frue, lad det være rigtigt (*ῥοια*) for mig.

Jeg vier til Demeter og Kore den som gør mit hjem usikkert, både ham og nu alle hans ting. Og lad det alt sammen være rigtigt og tilladt for mig.

En anden kvinde, hvis navn vi ikke kender, har mistet en kappe (3), mens Nanas, som nævnt, vier et par skyldnere til gudinden (1) ligesom Artemis, der ikke har fået sit tøj tilbage (4).

3 *I. Knidos 152* (=Newton 88-89, =Audollent 6, =PH258518)

- a. ... (vier) til Demeter og Kore den kappe hun mistede. Hvis han returnerer den, vis nåde, men hvis han ikke returnerer den, lad ham bære den op til Demeter og Kore brændende og lad ham ikke finde nåde, førend ...
- b. ... den kappe hun mistede. Hvis han returnerer den, rigtigt, og hvis han ikke returnerer den, urigtigt, for ham og hele hans familie, og lad ham bære den op til Demeter og Kore brændende og lad ham ikke finde hende nådig.

4. *I. Knidos 148* (=Newton 82, =Audollent 2, =PH258514)

- a. Artemis vier til Demeter, Kore, guderne omkring Demeter, den som ikke returnerede de kapper og underkjoler og undertrøjer jeg efterlod, selvom jeg har bedt om det. Lad ham bringe dem til Demeter—også hvis en anden har dem—brændende og gå til bekendelse. Og lad det være rigtigt og tilladt ...
- b. ... og drikke og spise og komme under det samme tag. For jeg er blevet gjort uret, Fru Demeter.

Dertil kommer en række alvorligere sager: En anonym forfatter henvender sig om et voldeligt overfald, og mord (som vi skal se om lidt) fylder også blandt de forbrydelser, Demeter forventes at tage sig af.

5. *I. Knidos* 159 (Newton 95, =Audollent 14, =PH258525)

Jeg vier til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter dem som overfaldt mig og piskede mig og bandt mig og dem som hidkaldte dem. Lad dem ikke få tilgivelse, men lad mig være ren.

Men Demeters 'love' indeholder også bestemmelser om handlinger, der med al sandynlighed ikke kriminaliseredes af bystatens formelle love, men som ikke desto mindre opleves som krænkelser. *I. Knidos* 154 er svær at afkode fuldstændigt, men fragmenterne kan lige afsløre et kuldsejlet kærlighedsforhold og et knust hjerte. Prosodion (6) beder om Demeters intervention, tilsyneladende præventivt, i fald nogen havde i sinde at tage "Prosodions mand Anakon fra børnene" og "tage imod" hendes mand. En anden kvinde havde samme bøn, men i hendes tilfælde var hun allerede blevet forladt. En vis Dorothea havde taget ham (7).

6. *I. Knidos* 151 (=Newton 87, =Audollent 5, =PH258517)

Prosodion vier til Demeter og Kore og guderne omkring Demeter hvem som helst der tager Prosodions mand Anakon fra børnene. Lad ikke Demeter være nådig, ej heller guderne omkring Demeter, hvis nogen modtager Anakon til skade for Prosodion, men lad Prosodion være velsignet (*ῥοια*), både hende og børnene, i alle sager. Og hvis nogen anden modtager Anakon Prosodions mand til skade for Prosodion, lad ikke Demeter være nådig, ej heller guderne omkring Demeter, men lad Prosodion være velsignet (*ῥοια*), både hende og børnene, i alle sager.

7. *I. Knidos* 156 (=Newton 93, =Audollent 11, =PH258522)

Jeg vier til Demeter og Kore og alle de andre guder Dorothea, som tog min mand. Demeter ...

Man aner her bekymringen for ægteskab og familie, og at disse er vigtige for kvindernes sociale position—også i en verden, hvor skilsmisse ikke i sig selv blev forbundet med moralsk deroute—og måske en subtil besked til en rival om at holde sig væk?¹⁶

Livets små og store genvordigheder træder frem i bønnerne til Demeter, men der er også endog meget alvorlige anklager at læse i bønnerne. I den noget fragmenterede bøn *I. Knidos* 154 nævnes gift (*φάρμακα*), men sammenhængen forbliver uklar. Gift

---

16. Vallgård og Thomsen (2023).

spiller dog en fremtrædende rolle i sager, der bragte to andre kvinder til Demeters helligdom.¹⁷

8. *I. Knidos 147 (=Newton 81, = Audollent 1, =PH258513).*

- a. Antigone vier (sig selv) til Demeter, Kore, Plouton og alle guderne omkring Demeter. Hvis jeg har givet Askapiadas gift (*φάρμακον*) eller i tanken lagt planer om at gøre ham ondt eller bedt en kvinde komme til helligdommen og tilbudt hende tre miner (sølv) for at tage livet af ham, lad da Antigone komme op til Demeter, brændende og gå til bekendelse, og lad ikke Demeter være hende nådig, men afhøre hende under store pinsler. Hvis nogen har sagt noget imod mig overfor Askapiadas og fundet en kvinde frem og givet hende småpenge ...
- b. ... og for mig rigtigt (*ᾄσια*) at komme til badet og under dette tag og til dette bord.

Antigone (8) vier sig selv til Demeter og nedkalder præventivt Demeters straf over sig selv: “hvis jeg har givet Askapiades gift”, begynder hendes bøn, “eller bedt en kvinde komme til helligdommen og tilbudt hende tre miner (sølv) for at tage livet af ham, lad da Antigone komme op til Demeter, brændende og gå til bekendelse, og lad ikke Demeter være hende nådig, men afhøre hende under store pinsler”.

Hendes eksempler er dog ikke rent hypotetiske. Kort før teksten bryder af, vender Antigone sig mod sine ukendte anklagere: “Hvis nogen har vendt Askapiadas mod mig, eller bestukket kvinden med penge ...”. Man ser konturerne af et drama, hvor Antigones mand, Askapiades, måske syg, måske på sit yderste, mistænker sin kone for at forgifte ham, og hvor en kvinde påstår at være blevet tilbudt af Antigone den nette sum af 300 drakmer for at tage livet af Askapiades. Det er svært at forestille sig Antigone fortælle offentligt om den slags alvorlige beskyldninger mod hende, hvis ikke de allerede var almindeligt kendt, og det er derfor nærliggende at tro, at anklagerne mod hende var blevet fremsat i en bøn til Demeter i selv samme helligdom, hvor Antigone nu bedyrer sin uskyld.

Overraskende nok er den tilspidsede situation mellem Antigone og Askapiades ikke unik. Den unavngivne forfatterinde til 4a er tilsyneladende i en lignende situation: beskyldt for at forgive sin mand. Hendes bøn starter der, hvor Antigones ender, ved at nedkalde Demeters straf over dem, der—falsk må vi forstå—har anklaget hende for at forgive sin mand, såvel som “den der skrevet anklagen eller den som har fået en anden

---

17. Chaniotis (2009) 64.

til at gøre det”. Hendes mand er ikke blandt dem, og måske derfor heller ikke længere blandt de levende?

9. *I. Knidos 150 a (=Newton 85, =Audollent 4, =PH258516)*

Jeg vier til Demeter og Kore den som har sagt om mig at jeg har givet min egen mand gift (*φάρμακον*). Lad ham komme op til Demeter, brændende med hele sin familie og gå til bekendelse, og lad ikke Demeter og Kore være ham nådig, ej heller guderne omkring Demeter. Og lad det være rigtig (*ὄσια*) og tilladt for mig at være under samme tag og passende at have med ham at gøre. Og jeg vier også den som har skrevet mod mig og den der satte hende(?) til det, og lad ikke Demeter eller Kore, være nådige, ej heller guderne omkring Demeter, men lad dem komme op til Demeter med hele deres familie, brændende ...

Anklageren er anonym, men vedkommende har “skrevet imod mig” (*τὸν κατ’ ἐ[μοῦ] γράψαντα*). Det er muligt at “skrevet”, her, refererer til en formel anklage indleveret ved byens domstole, men i så fald må det undre, at bønnens forfatter tilsyneladende ikke er bekendt med navnet på den, der har skrevet anklagen. Af den grund virker det langt mere sandsynligt, at “skrevet”, her, henviser til en anden bøn—og formentlig anonym bøn—skrevet på bly og opstillet, ophængt eller oplæst i Demeters helligdom.¹⁸ Det er endnu en indikation på, at bønnerne i Demeters helligdom var offentligt tilgængelige. Eller det vil sige: Anklagen er offentlig, den anklagede kan endda nævnes med navn, men anklageren kan forblive anonym.

Anklager, modanklager; anonyme og med navns nævnelse. Demeter’s helligdom i Knidos er et repositorium for byens sladder. De to bønner (8 og 9) vidner også om den store sociale kraft, som et rygte kunne få ved at blive fremsat for Demeter. En anklage fremsat her kunne dårligt ignoreres. Her kan vi igen nævne Nanas’ forventning (1) om, at den blotte trussel om at blive nævnt i en bøn ville være nok til at korrigere, hvad hun opfattede som dårlig opførsel. I den forbindelse er det værd at bemærke, at sager om forgiftning, mord eller mordforsøg med sikkerhed har kunnet bringes for domstolene. Men i så fald ville dommerne forvente at se beviser og høre vidneudsagn. I Antigones tilfælde lader det til, at der var vidner, men var det vidner, der ville stå frem? Eller er det blot den mistanke, der kan klæbe til en kvinde, når hendes mand rammes af pludselig og uforklarlig sygdom?

---

18. Faraone (2011) 35.

Men samtidig fik sladderer—der nærmest per definition er både flygtig og skjult—en fast, nedskrevet form og et forum i helligdommen. Både Antigone (8) og den anonyme kvinde anklaget for samme forbrydelse (9) fik dermed lejlighed til at konfrontere sladderer direkte, med gudinden og alle byens kvinder som vidner, og dermed få deres stemmer hørt.

Demeters domstol

Man kunne betragte Demeters domstol som et alternativt retssystem; et, der virker parallelt med Knidos' formelle institutioner. Vi kender ikke meget til Knidos' politiske forhold her i det andet og første århundrede før vores tidsregning, men alt peger på, at Knidos var et demokrati og i besiddelse af de institutioner, der knyttede sig dertil og som i hellenistisk tid fandt deres største udbredelse i den græske verden. I det klassiske Athen, hvis *dikasteria* ('folke-domstole') vi kender bedst, havde kvinder ingen mulighed for at indbringe sager i eget navn. Ej heller kunne kvinder tale eller vidne i retssager – ikke en gang i sager, hvor de selv var den skadelidte part.¹⁹

Bønnerne til Demeter er med andre ord vigtige redskaber for Knidos' kvinder til selv at søge retfærdighed og et redskab udelukkende tilgængeligt for kvinder. Demeters sans for retfærdighed inkluderede selvfølgelig sanktionering af tyveri, bedrageri, vold, mord og andre forhold, som også bystatens love givet indeholdt bestemmelser om, men bønnernes forfattere forventede også, at Demeter kunne tage sig af andre sager. Proso-dion kunne for eksempel bede Demeter straffe en unavngiven (måske ukendt, måske opdigtet?) kvinde for "at stjæle Prosodions mand, Anakon, fra Prosodion og hendes børn" (6), en forbrydelse hun formentlig ikke kunne indbringe for folke-domstolene.²⁰ I modsætning til domstolene besad Demeter et klarsyn, der satte hende i stand til at straffe selv for ofret ukendte gerningsmænd. Samme klarsyn betød, at Demeter ikke, igen i modsætning til det officielle system, behøvede at få anklagerens navn oplyst.

---

19. Der var dog andre muligheder for at opnå retfærdighed gennem de instanser, som sager passerede gennem på vej til domstolene. Her havde kvinder bedre mulighed for at medvirke og påvirke (Kap-paris [2021]). Når det er sagt, repræsenterer den formelle eksklusion af kvinder fra domstolene dog stadig en betydelig indskrænkning i kvinders adgang til retfærdighed i forhold til athenske mænd.

20. Her er et overlap med forbandelserne, der også ofte beskæftiger sig med 'lovlige forbrydelser', der nok krænker forfatteren, men ikke loven. Se f. eks. Eidinow (2007) 143-44.

Alle disse forhold har en fællesnævner, nemlig dén at de hjælper ofret overkomme alle de udfordringer, der normalt står mellem hende og retfærdighed: Manglende adgang til formelle retsinstanser, at gerningsmanden ikke bliver fundet (2, 3), at loven ikke forbyder en bestemt handling (6, 7), at procedurer beskytter forbryderen, eller at frygten for modanklager får hende til vægre sig ved at anklage (5, måske?). I de rigtige hænder, om man så må sige, udligner Demeter disse udfordringer. Men bønnerne er et tveægget sværd og rummer muligheder for ondsindet sladder, der kan bruges til at manipulere folks opførsel.

Og så er der det måske klareste bevis på bønnernes sociale magt: Mænd ønskede adgang til at bruge dem. Som nævnt ovenfor vier Nanas (1) i første omgang to navnløse skyldnere, før hun i endnu en bøn kalder Emphanes og Rhodo ved navn og beder Demeter sørge for, at de betaler det, de skylder. Men det er ikke Nanas, de to skylder at returnere et pant. Det er derimod en vis Diokles, der har penge til gode. Faktisk er Nanas end ikke part i sagen, så vidt vi kan se af hendes bønner. Hun kunne, som også Farone gætter på, være gift med Diokles eller på anden måde beslægtet med ham, men det er ikke til at sige. Hvad vi med sikkerhed kan sige er, at Nanas—i modsætning til Diokles—har adgang til at skrive en bøn og gøre både Demeter og byens kvinder opmærksom på Emphanes' og Rhodos gæld til Diokles. Vi kan ikke vide, om Diokles selv søgte pantet returneret gennem Knidos' formelle retsinstanser, men han har ønsket (også) at indklage Emphanes og Rhodo for Demeter. Men til det skulle han bruge hjælp. I en bemærkelsesværdig ombytning af vanlige roller er hun, Nanas, nu den stedfortræder, hun i Knidos' formelle retssystem selv ville have brug for, og Diokles den, der må lade sig repræsentere.

Men han er ikke den eneste. Den anonyme forfatter til 9 viede ikke blot “den der har skrevet imod mig” men også “den der satte (hende) til det”. Men hvorfor har nogen fået en anden til at skrive anklagen? En oplagt mulighed er, at vedkommende ikke havde mulighed for selv at skrive den, fordi vedkommende var en mand.²¹

---

21. At participiet, *γράφαντα*, er maskulint, er formentlig ikke et fældende bevis, da det kunne tænkes at indbefatte både mænd og kvinder.

I første omgang gav Demeter byens kvinder adgang til at søge retfærdighed direkte og uden mellemmand. Men det forklarer ikke mænd som Diokles' interesse i Demeters retfærdighed. Det gør til gengæld den effekt, bønnerne og de anklager, de bar med sig, havde på folk i Knidos.

Gennem tretten små blytavler fra andet eller første århundrede før vores tidsregning, får vi et unik indblik i en ellers skjult del af den antikke græske verden. Demeters helligdom gav nogle af bystatens marginaliserede indbyggere en mulighed for at opnå den retfærdighed, de i mange tilfælde ellers var ekskluderet fra, men den retfærdighed kom med en pris.

Bibliografi

Audollent, A. 1904. *Defixionum tabellae*. Paris.

Chaniotis, A. 2009. "From Woman to Woman: Female Voices and Emotions in Dedications to Goddesses" i Prêtre, C. (red.), *Le donateur, l'offrande et la déesse. Systèmes votifs dans les sanctuaires de déesses du monde grec (Kernos Suppl. 23)*. Liège: 51-68.

Eidinow, E. 2007. *Oracles, Curses, and Risk among the Ancient Greeks*. Oxford.

Faraone, C. A. 2011. "Curses, Crime and Conflict Resolution at the Festival of Demeter Thesmophoros" *Journal of Hellenic Studies* 131: 25-44.

Kapparis, K. 2021. *Women in the Law Courts of Classical Athens*. Edinburgh.

Meyer, E. A. 2018. "Slavery and Paramonē in the Dodona Lamellae" i Soueref, K.I. & E. Vasileiou (red.) *Dodona: The Oracle's Questions. New Approaches in the Oracular Tablets*: 151-157.

Newton, C.T. 1863. *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* 2. London.

Salvo, I. "Sweet Revenge. Emotional Factors in "Prayers for Justice"" i Chaniotis, A. (red.), *Unveiling Emotions: Sources and Methods for the Study of Emotions in the Greek World*. Stuttgart: 235-266.

- Vallgård, K. A. og Thomsen, C. A. 2023. "Brevkasseråd fra himmelguden" *Weekendavisen* 27. januar, 2023. <https://www.weekendavisen.dk/2023-4/ideer/brevkasseraad-fra-himmelguden>.
- Versnel, H. 1991. "Beyond Cursing: the Appeal to Justice in Judicial prayers" i Faraone, C.A. & D. Obbink (red.) *Magika Hiera: Ancient Greek Magic and Religion*. Oxford og New York: 60-106.
- Versnel H. 2002. "Writing mortals and reading gods: appeal to the gods as a dual strategy for social control" i Cohen, D. (red.), *Demokratie, Recht und soziale Kontrolle in klassischen Athen*. München: 37-76.
- 2010. "Prayers for justice east and west: new finds and publications since 1990", i Gordon, R. og F. Marco (red) *Magical Practice in the Latin West: Papers from the International Conference held at the University of Zaragoza, 30 Sept. - 1 Oct. 2005*. Leiden 275-354.
- Woolf, G. 2022. "Curse Tablets as Technology", *Greece & Rome* 69.1 120–134.